
Георги Дракалюев / Georgi Drakaliev

БЪЛГАРСКОТО УЧЕБНО ДЕЛО В БУРГАС ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО КРАЯ НА XIX В.

Education in Burgas from the Liberation to the end of 19th century

Summary: The development of the educational system is an integral part of town history. It is favorably placed on the seaside exposing it to a multitude of ethnicities and cultures. In this period we can see also the existence of Greek, Turkish, Jewish, Armenian, French schools but for the purpose of this article only the Bulgarian ones will be examined in detail.

The schools, their creation and development, are presented in chronological order – from the Liberation to 1885 and schools divided in classes dating from the Liberation to the end of the 19th century.

Our main focus is on trends which influence the development of education, as well as notable teachers and the school curriculum and the different subject studied there.

Key words: Burgas, education, school curriculum, historical development.

Развитието на образователното дело в Бургас е част от историята на морския град, в която щафетата в просветното законодателство се предава последователно на Източна Румелия и Княжество България. Налице интересно съжителство на местната интелигенция с многоезичен конгломерат от хора от различни етноси и нации, различен образователен ценз и разбирания за ролята на образованието в живота на човека. Не трябва да се омаловажава и притегателната сила на това място, което се превръща в своеобразен кръстопът за личности и цели фамилии, някои от които завинаги свързват живота си с града.

По време на Освобождението, както и немалко години след това, Бургас е мултиетнически град, в който българското население съвсем не е мнозинство. Сред християните жители на града дълго време водеща роля имат гърците/гръкоманите и техните просветни институции. През разглеждания период в Бургас освен български, съществуват и гръцко, турско, еврейско, арменско и френско училище. Настоящото изследване обаче се занимава само с развитието на българското учебно дело в града.

Първото българско училище в град Бургас е открито през 1869 г. в подарената от поп Георги къща, която се състояла от една дъсчена стая, приспособена за нуждите на църква, и едно тясно салонче, приспособено за нуждите на

училище. Решението за тяхното откриване е взето на 11 май – празника на св. св. Кирил и Методий, които са избрани за патрони на храма, към който е и училището. Това положение се запазва до Освободителната война, по време на която положението на българското училище в Бургас се влошава. В края на учебната 1877/1878 г., след освобождението на Бургас, учителят Стоян Шивачев, който модернизира учебните методи в продължение на близо 4 години, е назначен за секретар на новосъздадения Градски съвет.

Българското учебно дело в Бургас от Освобождението до 1885 г.

Динамиката на общественно-политическите процеси в Освободена България са придружени и със завиден ентузиазъм от страна на българската нация. В това време на прохождение и търсене на пътища Учредителното събрание изработва и приема Търновската конституция и показва на Великите сили, че българите няма да отстъпят от демократичните традиции на националноосвободителното движение. Основният закон на Княжество България гарантира личните свободи на гражданите си, сред които и правото на образование. Движението за национална просвета, започнало в началото на века, набира сили и размах, поставяйки си нови задачи.

След Освобождението град Бургас поради географското си местоположение попада в областта Източна Румелия, затова общественият живот, включително и учебното дело, са пряко свързани с продължаващата борба за независимост. В Бургас за периода от Освобождението до Съединението съществуват училища на различни народности – българска, гръцка, еврейска. Всички те се подчиняват на приетите просветни закони. За учителка в българското училище в първата учебна година след Освобождението 1878/1879 г. е назначена Теофана Маркова-Каракостова. Тя въвежда за първи път разделянето на учениците на отделения (първо и второ), но те продължават да водят занятията си в сумрачното коридорче на старата черква – единственото дотогава все още училищно помещение.

Следвайки посочените източници и прегледаните исторически справки, можем да посочим, че в „първостепенния курс на началното училище се изучават следните предмети: вероучение и нравоучение, матерен език, естествознание, смятане, история, география, чертане, рисуване, пеене, гимнастика (за момчетата) и ръкоделие (за момичетата)“⁴¹.

Влиянието на утвърдени училищни системи на далеч по-развитите в икономическо и социално отношение европейски страни не пречи да бъде запазен демократичният характер на образованието. С тези проблеми се занимава Дирекцията на народното просвещение със седалище в град Пловдив, оглавявана първоначално от Йоаким Груев, а впоследствие – от Константин Величков. Приети са два закона с образователна насоченост – Закон за началното учение и Закон за земеделските училища.

През учебната 1879/1880 г., според Закона за началното учение в Източна Румелия момчетата и момичетата постъпват в различни училища. Учениците в началното училище трябва да са навършили 7 години и да не са по-големи от 13-годишна възраст. Съгласно закона, основното училище в Бургас се разделя на две – на мъжко и на девическо, като мъжкото остава в сградата на първоначалното училище, построена преди Освобождението – салона на църквата „Св. св. Кирил и Методий“, а девическото се измества в наета за случая частна къща на ул. “Константин Фотинов“ 30, собственост на д-р Куцодимитрис.

Освен изучаваните предмети М. Терзиева посочва и „учебниците, които се ползват от учениците в двете училища“: „Свещени истории“ (Соколов); „Читанки“ (Икономов); „Аритметични задавки“ (Павлов); „Землеописания“ (Смирнов); „Българска история“ (Манчев)⁴².

И в двете училища има ученици, записани в три отделения, но в следващите години мъжкото училище чувствително увеличава темпа на появата на нови отделения и класове. Към българските начални училища постепенно се създават и класове на прогимназията, но появата им е неравномерна.

През учебната 1880/1881 г. мъжкото училище вече се наричало Бургаско департаментално класно училище. Най-много средства за неговата издръжка се събирали от бургаските граждани (8000 лв.) и от правителството (8000 лв.). При него се забелязва изпреварваща тенденция – втори клас е създаден през учебната 1881/1882, а трети – през 1883/1884 година. Директор бил Иван Златаров. Логическият извод е, че първи клас е възникнал едновременно с четвърто отделение през учебната 1880/1881 г.

В своето изследване на девическото училище в Бургас М. Кирякова дава следната справка, свързана с разглеждания период: „През учебната 1880/1881 г. броят на ученичките в Девическото основно училище е 105, но не всички завършват курса на обучението. Една значителна част отпада поради недостатъчен интерес, липса на пособия, недостатъчно подготвени учители и поради слаб успех. В училището заедно с аритметика и български език се изучава още и ръкоделие. През 1881/1882 г. при посещението си в училището, Йоаким Груев препоръчва ръкоделието да има по-практическа насоченост, а именно – ученичките да умеят да кърпят. През същата учебна година главна учителка на Девическото училище е Мария х.Маркова, с третокласно образование. Следващите две учебни години този пост заемат последователно Тинка Стойчева и Аргира Димитрова. Училището открило IV отделение, а през следващата 1882/1883 учебна година – I клас. Ученичките изучават предметите: български език, аритметика, свещена история, география, краснопис, диктовка, пеене и ръкоделие. С откриването на втори клас, освен тези предмети се изучават и геометрично чертане, физика, химия, история, естествена история, френски език и рисуване“⁴³.

За учебната 1882/1883 г. със средства на общината бива построена солидна училищна сграда срещу старата църква „Св. св. Кирил и Методий“. При

конструирането ѝ са стриктно спазени изготвените от Дирекцията на народното просвещение през 1880 г. „Наставления за как и на какви места да ся градят училищни сгради“. Училището е с два входа, на два етажа, всеки с по осем стаи, театрален салон и стаи за пансион на външни ученици и ученички. Девичкото училище се помещава на горния етаж, а мъжкото – на първия. През същата година се поставя началото на училищна библиотека, закупуват се 60 книги. През 1883/1884 г. библиотечните книги стават 70, а в края на века броят им нараства на 210⁴.

Спасение за българското просвещение е възрожденският идеализъм, благодарение на който учителите работят всеотдайно. Пример за такава предана служба дава Тинка Стойчева, с петокласно образование, която започва работа в новото училище. Тя събира майките на децата, изнася педагогически беседи, буди националното им съзнание и привлича децата към българското училище.

Трудно е да се установи кръгът от предмети и обемът от учебни знания, преподавани в непълните средни училища. Програмите не се спазват стриктно поради липса на квалифицирани кадри и учебни пособия.

Следвайки монографиите и изследванията на посочените автори, можем да накратко да обобщим данните за мъжките и девическите училища, а именно:

В мъжките средни училища в рамките на четири класа са предвидени: вероучение, матерен език, история, география, чужд език, математика, (аритметика, алгебра и геометрия), счетоводство с начала от търговската наука, естествена история, зоология, ботаника, минералогия и геология, наука за човешкото тяло и хигиена, физика, химия, чертане, рисуване, пеене и гимнастика.

Девичките средни училища имат три класа и включват същите учебни дисциплини без „Счетоводство с начала от търговската наука“, заменена с „Ръководие и начала от къщната икономия“.

Първите училища в Бургас са предназначени за учениците от първоначалните класове. За съжаление, тяхната документация не е съхранена, затова за учителите, учебните занятия и най-важните събития в тях можем да черпим информация главно от спомени на очевидци.

Информацията за учителите в Бургас след Освобождението е оскъдна и противоречива, нуждае се от непрекъснато коригиране и допълване. Сред имената на около петнадесет учители, работили в Бургас през този период, могат да се открият неколцина, продължили високородолюбивата си дейност, като част от тях са преподавали в морския град и след Съединението.

Макар и да се развива в сравнително неблагоприятни условия – недостиг на квалифицирани кадри и материални средства, в конкуренция с гръцките училища, българското учебно дело в Бургас за периода 1878–1885 г. има известни постижения, но не успява да нареди града сред водещите в областта на народната просвета. В града има 5 училища, от които две са български – едно мъжко и едно девическо. Условията в българското и гръцкото училище

са равнопоставени, но всяко друго сравнение откроява различията между тях. Особено показателен е броят на учениците – 150 в българското срещу 450 в гръцкото, което сочи, че много бургазлии се доверявали повече на гръцката просвета, отколкото на българската.

Заслужава да се отбележи, че и в Бургас се съхранява възрожденската традиция учителят да участва активно в обществения живот на селището, да бъде инициатор и организатор на културни прояви. Първите български учители след Освобождението дават своя принос за развитието на театралното и библиотечното дело, на благотворителната дейност в града.

Класните училища в Бургас от Съединението до края на XIX век

След Съединението 1885 г. град Бургас се определя „като изостанал в просветно отношение български град с непълна мъжка прогимназия и първи прогимназиален клас в девическото училище“⁵⁵. Същевременно градът търпи бурен стопански напредък. Това е мощен стимул за развитието на българските училища в Бургас – техният просперитет се превръща не само в общински проблем, а и в първостепенна задача на културната общественост.

През учебната 1885/1886 г. занятията започнали едва в края на месец февруари и началото на месец март, поради събитията от Сръбско-българската война. Ситуацията започнала да се променя с влизане в сила на приетия Закон за обществените и частните училища. Той постановявал, че държавата, околиците и общините издържат обществени училища, а верските общини – частни. Така гръцките училища не били признати за обществени и само българските придобили право на държавна издръжка.

Черпейки данни от монографията на М. Терзиева, можем да посочим някои факти, свързани с развитието на учебното дело в града ни непосредствено след Съединението, а именно, че първа директорка на девическото училище през учебната 1886/1887 г. била Добра Дякова, завършила Одеската гимназия, а всички учителки били със средно образование. Същата година започва и редовното водене на главните книги, а в края на века е подреден училищният архив, който обхваща периода от откриването на училището до наши дни.

Следвайки летописната книга на първото училище, узнаваме че през следващата учебна година, на 16 февруари 1888 г. в Бургас става пожар, при който цялата сграда изгаря, заедно с дотогавашния архив и пособията, с които двете училища са разполагали.

Настоятелството отправя молба към градско-общинската комисия за отпускане на средства за възстановяване на училището. Нейното решение е взето на 13 юли 1888 г. и то гласи: „Поради липса на средства за ремонт на училището да се представи място за построяването на ново училище около ерменските наречени гробища в улица „Св. св. Кирил и Методий“, гдето се предполага отдавна построяването на българска черква“.

Девическото училище наема частната къща на гражданката София Чамурова на ъгъла на ул. „Константин Фотинов“ и ул. „Алеко Богориди“. „Училищното настоятелство отделя 550 лева за пособия: „карти, глобус, книги, които се съхраняват в шкафа“. През следващата година девическото училище се премества и М. Кирякова посочва, че то „се помещава в част от къща на Коста Фурнаджията – близо до църквата „Св. св. Кирил и Методий“. Но сградата е нехигиенична и недостатъчна да побере ученичките. Първи клас учи в салона, а за учителите няма класна стая.⁶

Редовно се поставя въпросът за липсата на собствен сграден фонд (учи се в частни сгради, за ползването на които се плаща наем), или на пособия, улесняващи дейността на преподавателя и възприемането на учебния материал от учениците.

Девическото и мъжкото училище в Бургас през последното десетилетие на XIX век се развиват в съответствие с приетия през 1891 г. Закон за народното просвещение, известен като „закон на Живков“⁷.

В своето изследване на учебното дело в град Бургас М. Терзиева продължава анализа на класните училища, като посочва, че третокласното училище „се явява долен курс“ на гимназията и в него се изучават следните предмети: вероучение, български език, гражданско учение, история, география, аритметика, геометрия и геометрическо чертане, начални познания по естествена история, физика, химия, хигиена, ръчна работа, рисуване, пение, краснопис. В девическите училища ръчната работа е заменена с ръкоделие и стопанство (домакинство)⁸.

От 1891/1892 г. Девическото училище минава на издръжка само на Окръжната постоянна комисия и придобива названието Окръжно главно девическо училище, а през 1892 г. за него е построена сграда на мястото на изгорялото 4 години по-рано училище.

През 1893/1894 г. то вече продължава до III клас. Учителските кадри имат и по-високо образование. Успоредно с броя на ученичките, нараства и броят на учителите, като се движи от една учителка през 1879/1880 г. – Мария Стойкова, до 19 учители в началото на следващия, XX век⁹.

Нуждата от училищни сгради в края на XIX век налага Бургаската община да вземе спешни мерки и последните години на този век определено могат да се разглеждат като период на утвърждаване и укрепване на класните училища.

През 1895 г. първоначалното училище „Старото“, създадено през 1888 г. (вероятно наследник на мъжкото училище – б.а.) вече разполага със собствена сграда. Намиращата се в съседство къща на поп Георги, в която са били първите български църква и училище, е съборена през същата година и на нейно място започва изграждането на сегашната масивна църква „Св. св. Кирил и Методий“. По същото време Девическото училище напуска своята сграда, която още към 1897 г. е полуразрушена поради груби конструктивни грешки, и се настанява в специално построена от държавата сграда за училище на ул. „Богориди“ 21,

която е най-старата запазена обществена сграда в града. Няколко години по-късно сградата на „Старото“ училище се оказала нефункционална и част от учениците се обучавали в друга сграда, на ъгъла на „Петко Каравелов“ и „Лермонтов“.

Постоянен проблем пред българските училища е недостигът на пособия. Така напр. в отчета за работата на трикласното девическо училище през учебната 1895/1896 г. се подчертава, че поради липса на лабораторни съдове за опити, учебното съдържание се заучава наизуст без необходимото онагледяване.

От същата учебна година започват да се предприемат екскурзии до историко-географски обекти, организирани само за учениците от мъжкото класно училище. В девическото училище ученичките подготвят и четат реферати на научни теми, а учителите изнасят беседи с научно и възпитателно съдържание. Уреждат са се и изложби с предмети, изработени от ученичките в часовете по ръкоделие.

Важен въпрос е дисциплината в училище и вътрешните отношения. Без изрично да се посочва, че проявите на насилие на учител над ученик не се толерират, т.напр. през учебната 1896/1897 г. учителят Стоян Ганев получава строго мъмрене за побой над ученик от първи клас и на следващата година името му не фигурира в списъка на преназначените преподаватели.

Законът за девическото образование през 1897 г. води до разделянето на девическите гимназии на два курса:

- долен – със срок на обучение 5 години;
- горен – с продължителност 2 години;

На практика тази промяна не се отразява съществено върху учебното дело в Бургас до края на века, защото девическото и мъжкото училище продължават да бъдат трикласни.

През по-големия период от време записванията на учениците и поправителните изпити стават в началото на учебната година – между 25 август и 1 септември. Учебната година се открива обикновено на 1 септември с водосвет, но не са редки случаите, когато учебните занятия започват по-късно, дори през месец октомври, поради проблеми с учителския състав и персонала.

През учебната година големите ваканции са Коледна и Великденска с продължителност 10–15 дни. Неприсъствени дни са освен официалните празници също така и „3 април като Празник на пролетта, 6 февруари – Освобождението на Бургас, причестяването на учениците, християнизирването на младежта и др.“¹⁰.

Относно празнуването на Деня на първоучителите Кирил и Методий, авторката отбелязва, че това става с тържествени с манифестации, отразявани в летописните книги на училищата.

Учебната година обикновено приключва между 20–30 юни, когато се провеждат годишните и зрелостните изпити (след въвеждането на трети и седми клас).

До края на XIX век училището се ръководи от главните учители Коста Янчев и Мария Кушева. От 1896 г. е назначен и изпълняващ длъжността Директор – Петър Липчев, родом от с. Еркеч, а за две години на същата позиция е назначена и Керана Кираджиева, с годишна заплата 1620 лв.¹¹

През последните 15 години на XIX век прогимназиалното образование в Бургас е най-високата образователна степен, която класните училища могат да предложат.

В монографията си М. Терзиева посочва като причини: „силната конкуренция на гръцкото училище; липсата на самостоятелни учебни сгради; оскъдната материална база; малобройния състав на местната интелигенция, която не може да осигури собствени кадри за обучение“¹².

Броят на учениците и ученичките в класните училища е крайно недостатъчен: защото родителите не са мотивирани да записват децата си в училище; патриархалната традиция по отношение на девическото образование е все още силна и не предоставя на момичетата равни шансове за образование с момчетата; класовете в мъжкото училище понякога са разновъзрастни и не гарантират високо качество на обучението.

Съпоставката между подлежащите на задължително обучение и записаните ученици на съответната възраст показва, че не всички постъпват на училище или продължават образованието си след завършване на отделенията. Може определено да се твърди, че в мъжкото класно училище се записват по-голям брой ученици, при това не само жители на морския град. В българското семейство далеч по-важно е образованието на сина, затова при по-многочислен състав на фамилията момчетата получават шанс да продължат образованието си. Причините трябва да се търсят в патриархалния модел на възпитание, във финансовите възможности на родителите и редица други проблеми от битов характер на тогавашното общество.

В първите години непосредствено след Освобождението подготовката на учители е недостатъчна. Учебното дело в града страда и от ниското заплащане на учителския труд. През периода 1896/1897 г. годишната учителска заплата е в границите между 1300 и 3000 лв. Учителското съсловие води бедно съществуване, което обяснява и голямото текучество.

Причините за непрекъснатото текучество сред педагогическите кадри са от различно естество: уволнение заради демонстрация на политически възгледи; повишаване в длъжност – инспектор или директор; назначаване в по-голямо учебно заведение на държавна издръжка; продължаване на прекъснато следване; нова професионална ориентация, напр. енорийски свещеник; напускане по собствено желание; смърт¹³.

Като обобщение на разглеждания период можем да кажем, че за петнадесет години в класните училища се сменят над 75 преподаватели с различен образователен ценз – „от прогимназиално до висше образование, получено в престижен университет в чужбина“. Някои от тях оставят трайна дия в културния живот на града и получават признание в национален мащаб¹⁴. Въпреки

бурните политически събития и различията във възгледите, които влияят на вътрешния училищен живот, учители и ученици съвместно организират публични прояви и дейности, с които допринасят за повишаване авторитета на учебните заведения пред гражданството.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

- ¹ Терзиева, М. История на учебното дело в Бургас 1878–1944 г. Бургас, 2007, с. 11.
- ² Пак там.
- ³ Кирякова, М. История на Фотиновото училище. Бургас, 2012, с. 12, 16.
- ⁴ Летописна книга на Училище „Св. св. Кирил и Методий“ – град Бургас.
- ⁵ Терзиева, М. История на учебното дело в Бургас ..., с. 18.
- ⁶ Кирякова, М. История на Фотиновото училище ..., с. 12.
- ⁷ Терзиева, М. История на учебното дело в Бургас ..., с. 19.
- ⁸ Пак там.
- ⁹ Кирякова, М. История на Фотиновото училище ..., с. 13.
- ¹⁰ Пак там, с. 16.
- ¹¹ Пак там, с. 13.
- ¹² Терзиева, М. История на учебното дело в Бургас ..., с. 27.
- ¹³ Пак там, с. 24.
- ¹⁴ Пак там, с. 27.

БИБЛИОГРАФИЯ/REFERENCES

Карайотов, Ив., Ст. Райчевски и М. Иванов. История на Бургас. Регионална библиотека „Пейо Яворов“, Бургас, 2011. [Karayotov, Iv., St. Raychevski i M. Ivanov. Istoriya na Burgas. Regionalna biblioteka „Peyo Yavorov“, Burgas, 2011.]

Керемидчиев, Я. Бразди на милосърдието. Бургас, 1997. [Keremidchiev, Ya. Brazdi na milosardieto. Burgas, 1997.]

Кирякова, М. История на Фотиновото училище. Бургас, 2012. [Kiryakova, M. Istoria na Fotinovoto uchilishte. Burgas, 2012.]

Летописна книга на Училище „Св. св. Кирил и Методий“ – град Бургас. [Letopisna kniga na Uchilishte „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“ – grad Burgas.]

Терзиева, М. История на учебното дело в Бургас 1878–1944 г. Бургас, 2007. [Terzieva, M. Istoria na uchebnoto delo v Burgas 1878–1944 g. Burgas, 2007.]

Училище „Св. св. Кирил и Методий“ – приемник и продължител на първото българско училище в град Бургас. – В: Училищният живот в Бургас: История и съвременност. Сборник по проект „Училището в моя роден град Бургас – любимо и незабравимо“. Бургас, 2009. [Uchilishte „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ – priemnik i prodalzhitel na parvoto balgarsko uchilishte v grad Burgas. – V: Uchilishtniyat zhivot v Burgas: Istoria i savremennost. Sbornik po projekt „Uchilishteto v moya roden grad Burgas – lyubimo i nezabravimo“. Burgas, 2009.]

Юбилеен сборник „80 години от освобождението на Бургас“. Бургас, 1958. [Yubileen sbornik „80 godini ot osvobozhdenieto na Burgas“. Burgas, 1958.]